

PONGRÁCZ TIBOR

„AZ EMBER A LÉT TANÚJA”

Az igazság tanúsítása Heideggernél

„De az csak jó, ha egy eszmének több neve is van”

Novalis

Ha megfogadjuk Odo Marquard gyakorta hangoztatott örökbecsű tanácsát: engedve a szokásnak, kezdjük az elején, akkor érdemes rövid konzíliumot tartani az alcímben szereplő három szó összetartozásának dolgában. Az igazság és a tanúsítás összekapcsolása evidensnek tűnik, hiszen végső soron a tanúsítás összes (Aleida Assmann tipológiája szerint: jogi, történeti, vallási és morális) formája valamiképp az igazság hitelesítésének kérdése körül forog. Feltehetően ugyanígy az igazság és Heidegger nevének társítása sem vet fel kételyeket, elvégre a heideggeri filozófia fókuszában álló létkérdés köztudomásúlag ekvivalens az igazság kérdésével. A harmadik páros, Heidegger és a tanúsítás összefüggése azonban korántsem magától értetődő, méghozzá több szempontból sem. Egyfelől a tanúsítás modern filozófiai diskurzusának tenorját leginkább Ricoeur, Derrida vagy Agamben nevével szokás fémjelezni; ennek fényében nem meglepő, hogy például Sibylle Schmidt említést sem tesz Heideggerről a tanúsítás etikai és episztemológiai oldalait vizsgáló átfogó könyvében.¹ Másfelől a heideggerológia sem mutat különösebb érdeklődést a tanúsítás fogalma iránt, aminek a legfeltűnőbb jele, hogy a heideggeri filozófia kulcskategóriáinak gyűjteményét tartalmazó indexek, kézikönyvek a tanúsítás [Bezeugung, Bezeugen, Zeugnis] fogalmát jórészt föl sem tüntetik.

¹ Sibylle Schmidt: *Ethik und Episteme der Zeugenschaft*. Konstanz University Press, 2015

A számomra hozzáférhető filológiai segédapparátusok áttekintése a következő eredménnyel járt: Inwood, Dahlstrom és Vetter szótárai² nem ismerik ezt a címszót. Petkovšek indexe³ ugyan közli a Bezeugung-ot, de a Zeugnis-t és a művének címében jelzett időtartam (1919-1927) alatt tartott előadásokban szereplő igei alakokat már nem fogja be a radarja. Az általam ismert legátfogóbb, az életmű nyolcvankét kötetére kiterjedő mutató, Jaran és Perrin három kötetes munkája,⁴ csak a Zeugnis kifejezést tünteti fel, a Bezeugung valamint az igei alakok hiányoznak. Ami igazán elgondolkodtató, hogy a legismertebb index, Hildegard Feické,⁵ semmilyen formában sem jelzi a tanúsítást, holott a Bezeugung kifejezés a *Lét és idő*ben nemcsak paragrafus- (54. és 60. §), hanem fejezetcímekben (2. szakasz 2. fejezet) is szerepel.

Mindent egybevéve: a fogalmak birodalmában orientáló feladatot betöltő szótárak és mutatók közötti bolyongás lehangoló eredményt hozott. Ebből egyenes következne is, hogy ha a manuálék – stílszerűen szólva – nem tesznek tanúságot a tanúsításról, szedhetjük a sátorfánkat; ezen a vidéken nincs keresnivalónk. Csakhogy mi azt állítjuk: a tanúsítás nemcsak hogy előfordul az életműben (ez önmagában, kivált egy ekkora oeuvre esetében, még semmit sem jelent), de a komparzéria statisztika-szerepéből kiválva fontos rendeltetést tölt be a *Lét és idő* lapjain, és az életút következő bő évtizedében.

Bizonyos heideggeri fogalmak mozgását, nevezetesen azt, hogy azok egy időre előtérbe kerülnek, majd más, velük rokon fogalmak mögött eltűnnek, a paideia kapcsán nemrég⁶ megpróbáltam a csillagászatból kölcsönvett műszavakkal jellemezni. Ezek szerint az *emerzió* fázisának tekinthetjük azt, amikor előtűnik, terminus-jelleget ölt a fogalom, ahogyan egy égitest is kilépve egy bolygó vagy hold takarásából megmutatja magát, s *immerzió*nak, amikor háttérbe szorul, miként az égbolton is bekövetkezik az égitestnek a hold árnyékába való visszahúzódása. A tanúsítás fogalma ilyen emerzív fázisának föltérképezésére teszünk kísérletet az alábbiakban.

I.

² Michael Inwood: *A Heidegger Dictionary*. Blackwell. 1999; Daniel O. Dahlstrom: *The Heidegger Dictionary*. Bloomsbury. 2013; Helmuth Vetter: *Grundriss Heidegger*. Meiner. 2014

³ Robert Petkovšek: *Heidegger-Index (1919-1927)*. Universitas Ljubljana. 1998

⁴ François Jaran – Christophe Perrin: *The Heidegger Concordance*. Bloomsbury. 2013

⁵ Hildegard Feick – Susanne Ziegler: *Index zu Heideggers 'Sein und Zeit'*. Niemeyer. 1991⁴. Itt jegyzem meg, hogy R.A. Bast és H.P. Delfosse munkáját (*Handbuch zum Textstudium von Martin Heideggers 'Sein und Zeit'*. frommann-holzboog. 1980) nem vettem számításba, ez a mű ugyanis a főmű szinte teljes szókészletét felöleli, ennél fogva benne a válogatás, „kanonizálás” szempontja nem játszik semmiféle szerepet sem.

⁶ Vö. Pongrácz Tibor: Paideia, mérték, igazság. In: *Hatalom és filozófia*. (szerk.: Schwendtner Tibor) L'Harmattan – Magyar Daseinanalitikai Egyesület. 2016. 93-107.o.

Első lépésben – rövid szemantikai vizsgálódás keretében – a *Lét és időt* fogjuk vallatóra. A tanúsításhoz kapcsolódó kifejezések egyik formája, a *Zeugnis*, a hétköznapi nyelvhasználat természetes ingadozásának megfelelően a bizonyíték, tanúbizonyság, dokumentum jelentéskörében mozog. Dolgok – legfőképpen szövegek – bizonyítóerejére vonatkozik, így mindenekelőtt a híres (Hyginustól származó) Cura-fabulára, amit Heidegger „preontológiai tanúbizonyságnak (*Zeugnis*)”⁷ nevez. Jóllehet, innen a szövegek tanúsító szerepéhez, s ezáltal a *testamentum aliorum*, a mások által szolgáltatott tanúbizonyság érvényének régi ismeretelméleti problémájához is vezethet út, mégsem érdemes nagy feneket keríteni a dolognak, mert a tanúsítás specifikus jelentése nem kap benne hangsúlyt. Ennél érdekesebb esetnek tűnik, amikor a „közvetett tanúsítás” (indirekte Bezeugung) formulába (vö. *Lét és idő*: 309.o.) vagy ennek verzióiba ütközünk. A közvetett tanúsítás – amit minden további nélkül indirekt bizonyítékként is érthetünk – a tanúsításnak az a módja, amikor valamely jelenség az alapjául szolgáló fenomén elleplezésének bizonyul, s ez az elleplezés az eredendő fenomén „bejelentkezésére” adott kitérő, elhárító jellegű reakció formáját ölti. Jól illusztrálja ezt a következő két passzus: „A halál elől való hanyatló meneküléssel (...) a jelenvalólét mindennapisága azt bizonyítja (bezeugt), hogy maga az akárki is már eleve mint halálhoz viszonyuló lét van meghatározva, még akkor is, ha kifejezetten nem is 'gondol a halálra'” (296.o.). „A jelenvalólét hanyatló mindennapisága ismeri a halál bizonyosságát, és mégis kitér a bizonyoslét elől. De ez a kitérés annak alapján, ami elől kitér, fenomenálisan arról tanúskodik (bezeugt), hogy a halált mint a legsajátabb, vonatkozás nélküli, meghaladhatatlan, bizonyos lehetőséget kell felfognunk” (299.o.). A közvetett tanúsítás tehát közeli rokona a *deficiens modus*nak; benne is, mintegy *ex negativo*, kiütközik, hogy az önállónak látszó jelenség valami primer fenoménhez tartozik hozzá. Tanúsítás és összetartozás bensőséges kapcsolatára külön is felhívnanék a figyelmet, mert ez a mozzanat a tanúsítás fogalmának későbbi pályafutásában lényeges szerepet játszik majd.

A tanúsítás bennünket leginkább foglalkoztató jelentése, ahol terminus szerepkörbe kerül, a halál-fejezet végétől (52.§) kezdve bontakozik ki. De még mielőtt rátérünk ennek a jelentésnek a tisztázására, számot kell adnunk arról, mit is értünk terminus szerepen. Habár a tanúsítás már említett fejezet- és paragrafuscímekben való előfordulása valamint e szó többszöri kurziválása (310, 324, 334.o.) mind ebbe az irányba mutat, az ugyanakkor tagadhatatlan, hogy

⁷ Vö. *Lét és idő*. Osiris. 2001². 231; 233.o. A *Zeugnis* ilyen értelmű használatára – tehát ami kifejezetten szövegek általi tanúságra utal – számos példát találhatunk az életmű más helyein is. Például: *Vom Wesen der Wahrheit*. (GA 34) Klostermann. 1988. 12-13.o., vagy: *Erläuterungen zu Hölderlins Dichtung*. Klostermann. 1981. 69; 134; 157.o.

Heidegger a *Lét és idő*ben nem explikálja külön ezt a fogalmat, gyakori szokásától eltérően nem ruházza fel új jelentéssel, ahogy nem veti etimológiai, vagy történeti elemzés alá sem. A tematizálás hiánya azonban nem jelenti azt, hogy a tanúsítás állandósult szerkezetek tagjaként ne térne vissza rögzített és kiemelt kontextusokban; épp az ismétlődés ilyen formájából következik a terminológiai jelentősége.

Visszatérve a keresett jelentéshez: Heideggert a szóban forgó helyen az a kérdés foglalkoztatja, hogy miként lehet bizonyosságra szert tenni a halállal kapcsolatban, s ennek a bizonyosságnak az igazság miféle módja feleltethető meg. A dolog tétje valójában túlmutat a halálon, mivel azzal a kérdéssel kell dűlőre jutni, hogy a jelenvalólét (Dasein) hétköznapi, a létezők gondozásához kötött létmódján túl beszélhetünk-e a jelenvalólét saját haláláig előrefutó, tulajdonképpen *egész-létéről*, vagy ez a tulajdonképpeniség pusztán valamiféle kívülről ráerőltetett eszmény, ami nem a jelenvalólét létszerkezetében gyökerezik, hanem legfeljebb esetleges értékválasztásának függvénye. Végso soron azon áll vagy bukik a tulajdonképpeniség és ezáltal az egész-lét ügye, hogy sikerül-e bizonyosságot nyerni az ontológiai interpretáció előfeltevéséről, nevezetesen arról, hogy a jelenvalólét egzisztenciája „a jelenvalólét egy faktikus eszményén” alapul (359.o.). E körül – az első látásra fából vaskarikának ígérkező – faktikus eszmény körül forog majd a tanúsítás jelentésének kérdése.

Először a felvetődött problémához csatolt módszertani prelúdium menetének azt a vonulatát próbáljuk meg követni, amelyik a bizonyosságtól a meggyőződésen át a tanúsításhoz vezet. Heidegger abból a fenomenológiai, de voltaképp már az arisztotelészi paideia-gondolatban⁸ is megtestesülő maximából indul ki, hogy a bizonyosságnak, az evidenciának a dolog természetéhez kell idomulnia, vagyis minden fenoménhez a neki megfelelő mértékvétellel kell közeledni, ami egyúttal azt is jelenti, hogy a bizonyosság nem a tudomány univerzális metodikai sztenderdjei betartásának eredményeképp áll elő, hanem a dologhoz történő hozzáférés a priori mozzanata. Heidegger erről így ír: „Az igaznak tartás elégségessége ahhoz az igazságigényhez méri magát, amelyhez tartozik. Ez az igazságigény a feltárandó létező létmódjából, valamint a feltárás irányából nyeri jogosultságát. A létező különbözőségével és a feltárását irányító tendenciának, valamint a feltárás horderejének megfelelően változik az igazság módja és vele a bizonyosság” (298.o.). Ennek a bizonyosságnak, amely megfelel a halál fenoménjének, Heidegger ki is jelöli a módját: „A bizonyosság egy módusza a *meggyőződés*. A jelenvalólét ebben egyedül a felfedett (igaz)

⁸ Vö. a 6. jegyzet

dolog tanúbizonyságán keresztül határozhatja meg ehhez viszonyuló megértő létét. (298.o.)” A meggyőződés fogalma különös eset: alighogy elkezd, be is fejezi a *Lét és idő*beli pályafutását, ugyanis az itteni előforduláson kívül a könyv hátralevő részében nem említi többé Heidegger. A német eredeti azonban beszédesebb a magyar megfelelőjénél, s ez magyarázatot adhat erre a hirtelen eltűnésre. A meggyőződés németül *Überzeugung*, ami szabad szemmel is látható módon a *zeugen* (tanúsítani) ige származéka; Kluge etimológiai szótára szerint az *überzeugen* eredetileg azt jelentette: *durch Zeugen überführen*, tanúkkal (rá)bizonyítani. Az előző Heidegger-idézet második mondata nyilvánvalóvá is teszi ezt a genetikus kapcsolatot, amennyiben a meggyőződésben „a felfedett (igaz) dolog tanúbizonyságának (Zeugnis)” tapasztalata játszódik le. Minthogy az etimológiai kapcsolat a németben hidat ver a meggyőződés és a tanúsítás közé, ennél fogva helyénvalóbb eltűnés helyett áttűnésről beszélni.

Heideggernek a bizonyosságot tanúbizonyságként értelmező felfogásából következő gondolatát, hogy „az igaznak-tartás elégségessége ahhoz az igazságigényhez méri magát, amelyhez tartozik”, érdemes összevetni Sybille Schmidtnak a tanúsítás igazságérvényéről tett megállapításaival. Schmidt Arisztotelész nyomdokain haladva azt fejtegeti, hogy a tanúsítás „nem a matematikáról, a természettörvényekről vagy a metafizikáról szól, hanem az emberi tettekről és tapasztalatokról”.⁹ Ebből következően nem a teoretikus megismerés birodalmában, a szükségszerűség világában honos, hanem az emberi cselekvés alternatívákat kínáló területén, a kontingenciától meghatározott gyakorlatban, s ezért a retorikához és a dialektikához tartozik. Így például a jogi kontroverziák világához, ahol a vita szituációjának egyik jellemzője épp a bizonyítékok hiánya. „Ahol ugyanis egyértelmű, kielégítő bizonyítékok (*Beweise*) állnak rendelkezésre, ott a disszenzust e bizonyítékok bemutatása révén konszenzusban lehet feloldani. A tanúkat azonban épp *más bizonyítékok hiányában* idézik be.”¹⁰ Schmidtnak nyilvánvalóan igaza van a tanúsítás gyakorlat-központú antik felfogásával kapcsolatosan, s ha némileg meghosszabbítjuk gondolatmenetét, azt mondhatjuk: ha a tárgyalóteremben csak jobb híján, mintegy a magasabb „igazságfaktorú” bizonyítékokat nélkülözve folyamodnak a tanúkhöz, még inkább így van ez a teoretikus tudás szentélyében. Sőt, a tanúsítás itt egyedül számba vehető változata, a tekintélyek tanúságára történő hivatkozás, *argumentum ad verecundiam*-nak számít, s mint ilyen egyenesen száműzendő a teoretikus bizonyítékok sorából. Mindezt csak azért vettük napirendre, mert ezáltal még

⁹ S. Schmidt: i.m. 65.o.

¹⁰ u.o. 65-66.o.

tágabb összefüggésben válik láthatóvá, hogy Heidegger nem alkalmazkodik e tekintetben az első és második filozófia klasszikus felosztásához, a magához a dologhoz való igazodás elve keresztezi a diszciplináris disztribúció rendjét. Heidegger ugyanis a jelenvalólét ontológiájába (átvitt értelemben tehát a metafizikába, amennyiben az ontológia annak részét képezi) oltja be a tanúsítás fogalmát. Ennek következtében a tanúsításra nem mint a bizonyosság „tekintélyesebb” fajtáinak szurrogátumára kell tekintenünk, hanem mint a dolog támasztotta igény egyedüli megfelelőjére. Ez egyszersmind arra is rámutat, hogy a dologhoz való eredendő hozzáférés nem egyszerűen módszertani iskolázottságot követel, hanem megfelelő paideiát. A Heidegger által előszeretettel idézett, paideiára vonatkozó Arisztotelész-passzus („Az ugyanis a *paideia* hiánya, ha nem tudjuk, mire kell bizonyítékot keresni és mire nem”)¹¹ ezek szerint nemcsak prohibitív hatállyal rendelkezik, nemcsak az illegitim megközelítéstől óv meg, hanem az inverzét is magában foglalja, amennyiben a paideiában megmutatkozó mérték orientáló funkciót tölt be.

Mindazonáltal ezt a belátást mindaddig csak meghiteleztük, amíg nem mutattuk fel azt a médiumot (illetve modalitást), amiben a tanúsítás megvetheti a lábát. Ennek a médiumnak a bemutatására akkor kerül sor, amikor Heidegger a halál bizonyosságát „kritikai felülvizsgálat” alá veti, hogy vajon kiállja-e ez a bizonyosság a legszigorúbb, apodiktikus bizonyosság próbáját. A bizonyosság-kérdés belvárosába érkezvén a következő problémával kell szembenézni: „Szigorúan véve a halálnak ’csupán’ *empirikus* bizonyosságot szabad tulajdonítanunk. S ez szükségképp elmarad a bizonyosság legmagasabb foka, az apodiktikus bizonyosság mögött, amelyet a teoretikus megismerés bizonyos területein elérhetünk” (299.o.). Szélesebb spektrumban vizsgálva már a halál empirikus bizonyossága is kételyeket vethet fel, legalább is a saját halál vetületében. Empirikusan ugyan találkozhatunk a halállal, de az mindig mások halálát jelenti; saját halálunkra vonatkozóan kénytelenek vagyunk Epikurosz szabályára hagyatkozni, miszerint amíg vagyunk, addig a halál nincsen, s mielőtt a halál beköszönt, mi nem vagyunk többé. Nem-létünkéről azonban – értelemszerűen – nem rendelkezhetünk tapasztalattal, következésképp a saját halálunkat illető asszertorikus bizonyosság státusza fölöttébb bizonytalan. Ugyanígy kétségek merülnek fel az apodiktikus bizonyosság oldaláról is, hiszen ezen a területen a *futurum contingens* problémájával találjuk szemben magunkat. Ez ügyben Arisztotelész állásfoglalása van érvényben (vö. a holnapi tengeri csata), hogy a jövőben bekövetkező dolgok megtörténte nem szükségszerű, szükségszerűnek pusztán azt tekinthetjük, hogy vagy bekövetkeznek, vagy nem. Az említett

¹¹ Martin Heidegger: *Az alap tétele*. Gond. 2009. 29.o.

két modalításban az a közös, hogy a halál mindkettőben az élet utolsó felvonásának záróakkordjaként, mint *exitus* érkezik el, csak míg az egyik esetben a tapasztalat apóriájába, addig a másikban a tapasztalat kontingenciájába ütközik.

A bizonyosság médiuma következésképp nem lehet más, mint a lehetőség modalitása. Hogyan lehetséges ez? Csakis úgy, hogy mind a halál, mind a lehetőség fogalmát újra kell értelmeznie Heideggernek. A halál nem egyszerűen az élet végállomása, mert – ahogy a *Lét és idő* közvetlen előzményét jelentő előadásában fogalmaz – épp a halál elől való menekülésben (ezt neveztük korábban közvetett tanúsításnak) „válk fenomenálisan láthatóvá, hogy a halál nem valahonnan érkezik, hanem magába a jelenvalólétbe fészkelte be magát. A rágondolni-nem-akarásban tanúsítja (bezeugt) a jelenvalólét a halálban való létét. De megfordítva is: a halál nem csak azáltal van a jelenvalólétben, hogy az a halálra gondol”.¹² Egyfelől tehát a jelenvalólét a meneküléssel közvetett módon tanúsítja a halál jelenlétét, másfelől ez a jelenlét nem egyszerűen a rágondolás, valamifajta memento mori műve. Ugyanez a gondolat, hogy a halál nem végpont, hanem létmód, a *Lét és idő* hangszerelésében így szól: „A halál a jelenvalólétnek nem annak ’végén’ lesz hozzátoldva, hanem a jelenvalólét mint gond a saját halálának belevetett (azaz semmis) alapja. A jelenvalólét létét eredendően uraló semmisség a jelenvalólét számára a halálhoz viszonyuló tulajdonképpeni létben lepleződik le” (355.o.).¹³ A halál tehát állandó eljövételben van, s oly módon van jelen, hogy mindeközben nem válk valóságossá. Ez az önmagát a megvalósulástól megvonó, mégis jelenvaló történés már megtapasztalható – ha nem is az empíria, hanem a léttapasztalat értelmében véve.

A nem valóságként történő jelenlét fogalma át is vezet bennünket a lehetőséghez. Ezzel kapcsolatban mindenekelőtt azt kell leszögeznünk, hogy a lehetőség nem azonos a potencialitás még-nemjével, ami tiszta idealitásként minden jelenléttől távol tartva magát, mintegy várat magára. A lehetőség nem a nemlét, hanem a nem-valóságos lét, s mint ilyen *létezik*.¹⁴ Ezért hangsúlyozza Heidegger, hogy a lehetőséget mindig *mint lehetőséget* kell figyelembe venni.¹⁵ A lehetőség – amiről a *Lét és idő* ismeretesen azt mondja, hogy „a

¹² Martin Heidegger: *Prolegomena zur Geschichte des Zeitbegriffs*. (GA 20) Klostermann. 1988². 437.o.

¹³ Ennek egy másik verziója, szintén a *Lét és idő*ből: „Saját halálához viszonyulóan létezvén a jelenvalólét faktikusan és állandóan meghal, még mielőtt elérkezne elhunnya pillanatához”. (301.o.)

¹⁴ Ugyanez az idő horizontján így fejezhető ki: a valódi jövő (Zukunft) nem a tempus futurum, ami majd egyszer lesz (például az *exitus* pillanatában beköszöntő halál), hanem az el-jövő idő (Zu-kunft), aminek úgy van jelenléte (Anwesen), hogy közben nem válk jelen idejűvé (Gegenwart).

¹⁵ „(...) a lehetőséget *mint lehetőséget* kell megérteni, *mint lehetőségnek* kell kialakulnia, és a hozzá való viszonyulásban *mint lehetőséget* kell elviselni.” *Lét és idő*. 304.o.

valóságnál magasabban helyezkedik el” (56.o.) – tanúsításáról csak azért beszélhetünk, mert megtörténik. Minthogy a jelenvalólét fakticitása elválaszthatatlan a létmegértéstől – ne feledjük: Heidegger kezdettől fogva „faktikus élettapasztalatról” beszél –, így ami a létmegértésben megtörténik, az faktikus, ami nem jelenti azt, hogy reálisnak is kellene lennie. A faktikus nem a reálisra, hanem a megértésben megtörténőre vonatkozik. Heidegger hangsúlyozza, hogy a jelenvalólét fakticitását nem szabad összekeverni a kéznél lévő dolog ténylegességével (vö. 75.o.); ha ezt tennénk, nem tudnánk megérteni például a következő, a 13. lábjegyzetben már említett kijelentést: „Saját halálához viszonyulóan létezvén a jelenvalólét faktikusan és állandóan meghal”. Ha a faktikusságot a ténylegességgel azonosítanánk, akkor abszurd eredményre jutnánk; ebben az esetben a jelenvalólét ténylegesen belehalna saját halálához való viszonyába, arról nem is szólva, hogyha ténylegesen belehalna, aligha tehetné ezt ráadásul „állandóan”.

A tanúsított lehetőség másik sajátossága a lehetőség hagyományos értelmével szemben, hogy nem tetszőleges vagy variábilis. Miután a tanúsított lehetőség Heideggernél igazságtörténet, ezért csak az választható, hogy elfutunk előle vagy szembe nézünk vele. Például a lelkiismeret hangja esetében, ami szintén tanúsításra szorul, nem arról van szó, hogy ezt a lehetőséget mi teremtenénk meg, ugyanis „a hívás *belőlem* jön, de mégis rajtam *túlról*” (319.o.), vagyis ez a lehetőség *felszólít* arra, hogy tanúsíttassék. Ha tetszés szerinti értelmezési stratégiák variációival közelednénk a lelkiismeret hangjának szólításához, akkor már abban mesterkednénk, hogy kijátsszuk őt, és nem maradna mit tanúsítani.

A lehetőség tanúsításának konstellációja azért is figyelemre méltó, mert elemi módon ütközik a tanúsításhoz rendelt hagyományos attribútumokkal. A tanúsítás jogi vagy történelmi szempontú alkalmazásának közege a valóság, hiszen egy valamirevaló tanúnak épp az a feladata, hogy a tőle telhető legnagyobb pontossággal számoljon be a szeme előtt lejátszódó esetről. A heideggeri tanúsítás ezzel szemben nem a valóságra referál, hanem a lehetőség dimenziójában mozog. Ezen a *médiumbeli* különbségen túl, a tanúsítás *körzete* is eltér a tradicionálistól, amennyiben a tanúsítás nem a világ tényeire és eseteire vonatkozik, hanem a jelenvalólét tulajdonképpeniségére, arra a lehetőségre, ami biztosítéka lehet a jelenvalólét *egészlegességének*: „A jelenvalólét tulajdonképpen *egészlétére* és ennek egzisztenciális szerkezetére vonatkozó (...) kérdés csak akkor lesz fenomenálisan kifogástalanul megalapozva, ha a jelenvalólét létének olyan lehetséges tulajdonképpeniségéhez tarthatja magát, melyről az maga tanúskodik” (310.o.). A szóban forgó körzet végső soron az egzisztencia igazságának terét fogja át, amit a halál, a lelkiismeret, a bűn és az elhatározottság

konfigurációi határoznak meg. Ezek a fogalmak egy egységes, az elhatározottságban kulmináló folyamat stációit mutatják meg, s mindegyikük a tanúsításhoz van kötve, hiszen: „A tanúsításnak (Bezeugung) egy tulajdonképpeni *önmaga-lenni-tudást* kell értésül adnia” (310.o.). További, már előzőleg érintett különbség a hagyományos tanúsítás értelmezéshez képest, hogy ennek a régiónak más a *veritativ státusza*: itt nem merül fel a hamis tanúzás kérdése. Minthogy a tulajdonképpeniség lényegében igazságfordulat, ezért Heidegger szemében épp itt derül fény a jelenvalólét öncsalására, különféle menekülési praktikáira. A hamis tanúzás nem lenne egyéb, mint a tanúsítás megtagadása. Persze ez a tanúsítás ugyanakkor nem tesz egyszer s mindenkorra az igazság birtokosává abban az értelemben, hogy az valamiféle etikai tűzkeresztséget, a hibákkal és bűnökkel szembeni immunitást is jelentene; a tulajdonképpeniség nem az erények letéteményese, hanem inkább a végességgel való konfrontáció.¹⁶

Az előzőekben azt állítottuk, hogy a tulajdonképpeniségben mint a jelenvalólét egész-lenni-tudásának lehetőségében egy kévét alkot a halál, a lelkiismeret, a bűn, valamint az elhatározottság egzisztenciáléja, továbbá azt, hogy az egzisztencia igazságának régiója a tanúsításhoz köthető. Az alábbiakban ennek az összeköttetésnek a természetét szeretnénk röviden bemutatni. A tanúsítás – anélkül, hogy külön tematizálná Heidegger – a lelkiismeret-fejezetnek is a tengelyében áll: „A lelkiismeret egzisztenciális interpretációjának a jelenvalólét legsajátabb lenni-tudásának magában a jelenvalólétben *lévő* tanúsítását (Bezeugung) kell nyújtania. Az a mód, ahogyan a lelkiismeret tanúsít, nem valami közömbös kinyilvánítás, hanem előrehívó felszólítás a bűnös-létre.¹⁷ Az így tanúsítottat a hallásban ’ragadjuk meg’, amely a hívást a hívás által szándékolta értelemben torzítás nélkül érti meg” (342.o.). Az idézet első mondata a mű egy korábbi passzusát visszhangozza, mely így szól: „A jelenvalólétnek szüksége van arra, hogy tanúsítson egy *önmaga-lenni-tudást*, amely *lehetősége* szerint már mindenkor *van*” (311.o.). Jóllehet, itt nem a halál főtebb elemzett lehetőségéről, hanem a lenni-tudásáról van szó, közvetve mégis összefügg azzal, minthogy az *önmaga-lenni-tudás* már mindenkor létező lehetősége abból adódik, hogy a jelenvalólét véges

¹⁶ „(...) a lelkiismeret egzisztenciálisan megfelelő interpretációja sem garantálja a hívás egzisztens megértését. A vulgáris lelkiismereti tapasztalat éppúgy lehet komoly, mint ahogy valamely eredendőbb lelkiismeret-megértés komolytalan”. *Lét és idő*. 341-342.o. Az utolsó tagmondat a látszat ellenére nem a hamis tanúzás lehetetlenségének a cáfolata, hanem inkább annak a demonstrálása, hogy a lelkiismeret tanúsításának elmélete, a róla alkotott tudás, filozófia nem kezeskedik a lelkiismeret hangjának ontikus megértéséről.

¹⁷ Vö. *Lét és idő*. 334.o.: „A lelkiismeret ezek szerint a jelenvalólét létéhez tartozó *tanúsításként* (Bezeugung) nyilvánul meg, melynek során a jelenvalólét felhívja önmagát arra, hogy szembesüljön legsajátabb lenni-tudásával”. (kiemelés az eredetiben)

lény, akibe a halál mintegy „befészkelte magát”.¹⁸ A feladat abban áll, hogy e lehetőség létre a tanúsítás ráébressze a jelenvalólétet. A lelkiismeret felhívása a tanúsításban valamit „értésünkre ad, *feltár*” (313.o.). Ez összhangban áll a tanúsítás feladatkörével kapcsolatos valamivel korábbi megállapítással, miszerint „(...) a tanúsításnak az a feladata (soll), hogy a jelenvalólétnek lehetséges tulajdonképpen egzisztenciájában ’értésre adja’ (zu verstehen geben) önmagát (...)” (310.o.). A lelkiismeret felhívásának vetületében domborodik ki igazán a tanúsítás egy újabb, a hagyománytól eltérő jelentése, nevezetesen, hogy nem korlátozódik valamilyen tényállás megállapítására, regisztrálására, hanem *apellatív* funkcióval rendelkezik.

A tulajdonképpeniség lehetőségének területén kibontakozó egzisztenciálék (halál, bűn, lelkiismeret) számai az elhatározottságban futnak össze: „Ezt a kitüntetett, magában a jelenvalólétben annak lelkiismerete által tanúsított tulajdonképpen feltárultságot – *hallgatag, szorongásra kész kivetítését legsajátabb bűnös-létünkre* – nevezzük *elhatározottságnak*” (344.o.). Az elhatározottságra mint a jelenvalólét tulajdonképpen igazságára hárul az a feladat, hogy a jelenvalólét egész-lenni-tudását, mely nem maradhat pusztán „egzisztenciális kivetülés”, egzisztens konkréciójában tanúsítsa. Ebben a kontextusban a lehetőség tanúsításának jelentése eltolódik az egzisztens megvalósulás felé, hiszen a hús-vér jelenvalólétnek a világ mindenkori szituációiban kell helyt állnia. Az elhatározottságban ekképp a jelenvalólét önnön lehetőségének tanújává válik, amennyiben a lelkiismeretben tanúsított felhívásra az elhatározott egzisztencia tanúsítja a választ.

A fentiekből talán már az is kiviláglott, hogy a tanúsítás heideggeri vetületében a tanú paradigmatiszma figurája a *fültanú*. Amint egy, a *Lét és idő*-ből származó korábbi idézet a lelkiismeret kapcsán rámutat: a „tanúsítottat a hallásban ragadjuk meg” (342.o.). Ennek azért van jelentősége, mert a hagyomány a tanú szavahihetőségének zálogát a szemtanú (*testis oculatus*) közvetlen tapasztalatairól tett vallomásában látja, míg a fültanú (*testis auritus*) hitelességét épp az ássa alá, hogy ő nincs jelen a lejátszódó eseményeknél, azokról csak hallomásból értesült. A fültanú csupán közvetett tanú (*testis mediatus*), ezért a megbízhatósága voltaképp „másodlagos frissességű”. Heideggernél ezzel szemben a fültanú lesz a jelenlétéhez kötött elsődleges tanú, mivel a tanúsítás nem a létezők körében lejátszódó eseményekről szóló tudósításban ölt testet, hanem az egzisztencia azon közvetlen

¹⁸ E lehetőség *létét* Heidegger a cogito sum descartes-i bizonyosságánál is eredendőbb bizonyosságnak tartja: „(...) amennyiben vagyok, moribundus vagyok – *mindenekelőtt a moribundus adja meg a sum értelmét.*” In: *Prolegomena zur Geschichte des Zeitbegriffs*. GA 20: 437-438.o. A *Lét és idő*-ben ez a gondolat a következő formában köszön vissza (308.o.): „A jelenvalólét csak az előrefutásban bizonyosodhat meg legsajátabb léte felől annak meghaladhatatlan egész-voltában. Ezért marad el szükségképpen az élmények, az én és a tudat közvetlen adottságának evidenciája az előrefutásban rejlő bizonyosság mögött.”

(*inmediatus*) tapasztalatában, ami éppen a létezők világából való átmeneti visszahúzóásra szólítja fel. A tanúsítás a *Lét és időben* tehát nem a szem dolga,¹⁹ mert a tanúsítás – az ontológiai differencia jegyében – a láthatatlanban történik.

II:

A heideggeri tanúsítás-fogalom egyik legmarkánsabb vonását, a tanúsítás *komplexitását*, menet közben tulajdonképpen már érintettük, de most külön is szólnunk kell róla. Az eddigiek során a tanúsítást két perspektívából láthattuk, egyrészt a lehetőségbe való előrefutás „ontológiai kivételéseként”, másrészt az elhatározottság egzisztens tanúsításaként. Most az a feladat, hogy megragadjuk a két perspektíva összefüggését. Ennek demonstrálásához a következő idézet az irányadó: „Az előrefutás nem semmire sem kötelező viszonyulásként ’van’, hanem úgy kell felfognunk, mint az *elhatározottság tulajdonképpeniségének az egzisztensen tanúsított elhatározottságban benne rejlő, következésképpen ezzel együtt tanúsított (mitbezeugte) lehetőségét*”.²⁰ Ebből a passzusból az eddigiek fényében arra következtethetünk, hogy az előrefutás *teljes* megértésének (358.o.) a kulcsa az együttes tanúsításban rejlik. Ahhoz, hogy az előrefutásban a halálról mint végső lehetőségről nyert tapasztalat tanúbizonysága ne záródjék valamiféle halálélmény kapszulájába, hanem a tulajdonképpeni egzisztálás „hajtómotorja” legyen, az elhatározott jelenvalólétnek tanúságot kell *tennie*.²¹ A tanúságtétel processzusa abban áll, hogy a tapasztalatban értésre adottat a benne életre kelt tendencia szerint végre kell hajtani, be kell teljesíteni (Vollzug). A halálhoz való előrefutásnak, a lelkiismeretből érkező hívás meghallásának, az egzisztenciában bekövetkező fordulatnak a *történeéből* csak az elhatározottság révén lesz a jelenvalólétnek *sorsa, története*. Az elhatározottság úgy hajtja végre a tanúsítást, hogy mintegy *megőrzi* és ismételhetővé teszi a tapasztalatban értésre adottat. A tapasztalat megőrzése persze lényegileg különbözik a megőrzés hétköznapi értelmétől, amennyiben ez utóbbi során a megőrzendő dolgot biztonságba helyezzük, kivonjuk a világ forgatagából, s ily módon „muzealizáljuk”, hogy kár ne érje, míg a tapasztalat megőrzésben épp annak applikációjáról van szó. Ezek alapján azt kell mondanunk, hogy a tapasztalat megőrzése mint applikáció az elhatározottság

¹⁹ Figyelemre méltó, hogy a tanúsítás egyik legfontosabb teoretikusánál, Ricoeur-nél is a látáshoz kötődik: „látni és tanúságot tenni – e kettő szorosan összetartozik”. Vö: A tanúság hermeneutikája. In: A hermeneutika elmélete. I. kötet. (Ikonológia és műértelmezés 3) 295.o. Szeged. 1987.

²⁰ *Lét és idő*. 358.o. (Kiemelés az eredetiben).

²¹ Ahogyan a tanúsítás hétköznapi konstellációjában az néma tanút (mert például megfenyegették, hogy ha tanúskodik, akkor veszélybe sodorja magát, vagy szeretteit) nem tekinthetjük tanúnak, úgy az egzisztencia esetében sem számolhatunk a heideggeri kontextusban olyan tanúsággal, amelyik nem áll jól önmagáért, amelyik semmilyen formában sem testesül meg.

tanúságtételében zajlik le. Az elhatározottságot azért tekinti Heidegger a jelenvalólét „legeredendőbb, mert *tulajdonképpeni* igazságának” (344.o.), mert általa konfirmálódik, válik teljessé a tapasztalat tanúsítása, s ez a *teljesség* garantálja a jelenvalólét *egész-lenni*-tudását: „az egzisztensen tanúsított elhatározottságban a jelenvalólét tulajdonképpeni egész-lenni-tudása is tanúsítva van” (358.o.).

A tanúsítás itt tárgyalt performatív jellege már magában a német „zeugen” igében is tükröződik, mely a „tanúsít” jelentés mellett „nemz, alkot, megteremt” értelemben is használatos.²² E kettősségnek a visszhangját hallhatjuk ki az 1936-os római Hölderlin-előadás soraiból: „Ki az ember? Az, aki tanúsítja (zeugen), hogy micsoda ő. A tanúsítás először is kinyilvánítást (Bekundung)²³ jelent; de ugyanakkor azt is: a kinyilvánítottért a kinyilvánításban jól állni (einstehen für).”²⁴ A tanúsítottért tehát *jól kell állni*, vagyis tanúságot kell tenni, s ehhez meg kell teremteni a neki megfelelő logoszt, beszédet. Az ilyen értelemben vett jóállás elsősorban nem a szavahihetőségünk próbaköve, mint mondjuk egy peres ügyben, ahol fenntartjuk a vallomásunkat, hanem a tanúsított kihordása, világra hozatala.

Erre az összefüggésre hamarosan visszatérünk, de előbb a tanúsítás komplexitásának problémakörén belül egy olyan esetre szeretnénk föl hívni a figyelmet, ahol úgy tűnik, épp a tanúsítás beteljesítésének végrehajtása szenved hajótörést. Van a *Lét és idő*nek egy enigmatikus, minden részletesebb magyarázatot nélkülöző mondata, amely így szól: „Továbbá, a tulajdonképpeni és nem-tulajdonképpeni megértés egyaránt *lehet* valódi (echt) és nem-valódi (unecht)” (175.o.). A bennünket jelenleg foglalkoztató kérdés az, hogy hogyan kell elképzelnünk a nem-valódi tulajdonképpeniséget (unechte Eigentlichkeit). Habár a főmű környezetében lévő előadások is szűkmarkúan mérik a kielégítő válaszhoz szükséges támpontokat, annyit megállapíthatunk, hogy az ilyen tulajdonképpeniség esetében „a jelenvalólét nem-valódi önmagánálltéréről (Beisichselbstsein)”²⁵ van szó, amivel kapcsolatban más helyütt azt olvashatjuk, hogy „a lélekben való minden extravagáns vájkálás a legnagyobb

²² A kifejezés kettős jelentésével már Hegel is eljátszik: „Isten megismerése a vallás egyetlen célja. A szellem tanúsága a vallás tartalmáról maga a vallásosság; olyan tanúság, amely tanúsít: ez egyúttal nemzés (Es ist Zeugnis, das bezeugt: dieses ist zugleich Zeugen). A szellem maga nemzi magát, mégpedig csak a tanúságban; csak annyiban van, amennyiben nemzi magát, tanúsítja magát, s megmutatja magát, megnyilvánul.” Hegel: *Előadások a filozófia történetéről*. I. kötet. Akadémiai Kiadó. 1958. 73.o.

²³ Fontos tudni, hogy a Bekundung kifejezés tanúsítást is jelent: az ófelnémet *kundo* a tanút, a *kunden* ige a tanúsítást nevezi meg.

²⁴ Vö. M. Heidegger: Hölderlin és a költészet lényege. In: *Magyarázatok Hölderlin költészetéhez*. Latin Betűk. Debrecen. 1998. 38.o.

²⁵ Vö. M. Heidegger: *Logik. Die Frage nach der Wahrheit*. (GA 21) 226-227.o.

mértékben nem-igazi (unecht), sőt túlfeszített-patologikus”.²⁶ Heidegger itt alighanem az önmagába gabalyodó reflexivitás útvesztőire gondol, amit rendre összekapcsol a bonyolultság iránti ellenszenvének hangoztatásával. Jóllehet a tulajdonképpeniség valamilyen módusával állunk szemben, tehát feltételezhetjük, hogy a lélek valamiképp visszahívatott a hétköznapi világ szférájából, mégis önnön labirintusának foglyává vált, nem volt képes válaszolni az őt elérő hívásra, vagyis nem találta meg a világba visszavezető utat. A nem-tulajdonképpeniség világából a tulajdonképpeni világba²⁷ történő átmenet során jelentkező végzetes elakadást talán legjobban az egzisztencia átváltozását példázó kút-hasonlat révén érzékeltethetjük. Az átváltozás heideggeri sémája szerint a világ forгатagába való beleveszésből a jelenvalólétnek alá kell szállnia a semmi feneketlen kútjába, hogy onnan saját végeesség-tapasztalata erejénél fogva – immár elhatározottan – felemelkedjen újra a világhoz.²⁸ A jelenvalólét alászállása a világ jelentésvesztésével, kiüresedésével, kenózisával jár. Azonban ekkor a „lélek”, szorongó magányában saját alaptalan alapjával szembesülve, a kút fenekéről visszafordul, és betöltekezve (pléróma) tér vissza a társak és a létezők körébe.²⁹ A tanúsítás a tapasztalásnak ezt az útját követi: ami a kút mélyén történik, azt a felszínre kell hozni, mert a további élet ebből táplálkozik. Amennyiben ez a modell megállja a helyét, akkor a nem-valódi tulajdonképpeniség alanyáról viszont azt kell mondanunk, hogy a kút mélyén rekedt. Minthogy Heideggernél kenózis és plérózis, katabázis és anabázis együttese határozza meg a szabadság és a sors (Schicksal) terét, ezért arra következtethetünk, hogy a tanúsítás láncolatát megszakító nem-valódi tulajdonképpeniség osztályrésze a sorstalanság.³⁰ Mindazt,

²⁶ Vö. M. Heidegger: *A fenomenológia alapproblémái*. Osiris-Gond. 2001. 203-204.o.

²⁷ Itt természetesen nem egy másik, az ittenihez képest transzcendens, lényegi világról, hanem ugyanarról a világról van szó, csak a benne való egzisztálás modalitása különbözik.

²⁸ A *Logik*-előadásban (GA 21) például ezt olvashatjuk: „(...) a jelenvalólétnek ahhoz, hogy megtalálja önmagát, előbb már szükségképp el kellett veszítenie magát, mégpedig abban az értelemben, hogy a jelenvalólétnek lehetőségében áll feladni az összes világhoz kötődő tulajdonát” (232.o.)

²⁹ Hogy a kút-hasonlatunk nem teljesen légből kapott, azt igazolhatja Heidegger egy – talán némi Thalész-allúzióval is fűszerezett – kései (1957) passzusa: „A halandó gondolkodásnak alá kell ereszkednie a kút mélyének (Brunnentiefe) sötétjébe, hogy nappal láthassa a csillagot”. M. Heidegger: *Bremer und Freiburger Vorträge*. (GA 79) Klostermann. 1994. 93.o.

³⁰ Ezen a ponton szükséges egy rövid kitérőt tennünk. Habár Heidegger a *Lét és idő*-ben hangsúlyozza, hogy nem kívánja a halál teljes fenomenológiai vertikumát feltárni, hanem csak a jelenvalólét konstitúciójában betöltött szerepét vizsgálja, annyit megjegyezhetünk, hogy a kútban való lentrekedés legszélsőségebb példája, a haláltábor lakójának agóniája nem fér el ezen keretek között. Az egzisztenciális fordulat heideggeri modellje a szabadságon alapul, s ezt a teret rajzolja körül a katabázis és az anabázis egymásba érő folyamata. A muzulmán-lét azonban a végtelen katabázist testesíti meg, ahonnan nem vezet többé út a világ felé. A tanúsítás radikális megszakadásának, s vele a nyelv és az emberi mivolt elporladásának, ennek a sorstalanságnak, ami innen van tulajdonképpeniség és nem-tulajdonképpeniség szabadság-elvű megkülönböztetésén, nincs helye a heideggeri egzisztencia-szerkezetben. Jean Améry épp azért perlekedik Heideggerrel, mert „az alemannok földjének gonosz varázslója” nem vet számot a szabadságot nélkülöző halál birodalmával, s ily módon az emberlét fogalmát végzetesen leszűkíti. (J. Améry: A szellem határán. In: *Túl bűnön és bűnhődése*. Múlt és Jövő Kiadó. 2002. 36-39.o. Vö. még ehhez: Széplaky Gerda *Túl a humanizmuson* című tanulmányát.) Számunkra úgy

ami ezzel a sorstalansággal szemben áll, magában sűríti a már idézett Hölderlin-előadás egyik mondata: „Az emberlét tanúsítása (Bezeugung) és ezzel tulajdonképpen véghezvitele (Vollzug) a döntés szabadságából történik”.³¹

A semmihez tartó katabázis és a lét felé forduló anabázis összetartozását Heidegger a *Beiträge zur Philosophie* egyik bejegyzésében világítja meg. A *Lét és időre* visszatekintve elutasítja azokat a kritikákat, amelyek nihilizmussal, „a halál filozófiájával” vádolják meg, s felhívja a figyelmet arra, hogy „a halálhoz való előre-futás nem azért van, hogy ily módon elérjük a pusztát ’semmit’, hanem fordítva, hogy ezáltal a lét iránti nyitottság egészében, méghozzá a legvégsőből megnyíljon”.³² Heidegger szerint a halálból tárul fel a jelenvalólét eredendő jövőbelisége, az az idő, ami „a lét igazságának kivetülésterületét” alkotja. Ebből az összetartozásból kiindulva mondhatja Heidegger, hogy „a halál a lét legfőbb és legvégső tanúbizonysága (Zeugnis)”³³

III.

A Hölderlin-előadás vizsgálódásunkba történt bevonásával egyidejűleg át is tértünk Heidegger második korszakára. A *Lét és időt* követő közel egy évtizedes időszak filozófiai orientációját egyrészt a főmű programjának beteljesítésére való törekvés, másrészt a metafizika újragondolásának kísérlete határozta meg. Ebben a periódusban a tanúsítás immerzív fázisában járunk, a kifejezés eltűnik a szemünk elől, s majd csak a harmincas évek derekán, a költészet előtérbe kerülésével bukkan fel újra. A tanúsítás visszatéréseivel e terminus számos, korábban ismertetett ismérve érvényben marad, de a heideggeri filozófiában beköszönő fordulatnak megfelelően a tanúsítás közegében is alapvető változás megy végbe. Az egzisztenciális analitika pályáját elhagyva a tanúsítás immár nem a jelenvalólét önértelmezésében – a lelkiismeret hangtalan hívására az elhatározott egzisztálás formájában adott válaszként – kap teret, hanem föld és világ összetartozásának, a nyelv, a történelem alapításának dimenziójában. Az alábbiakban erről a dimenzióról próbálunk rövid látletet adni.

tűnik, Heidegger nem vett tudomást arról, hogy a filozófia és az irodalom közötti egyik különbség épp abban mutatkozhat meg, hogy az irodalomnak szabad bejárása van ebbe a szürke zónába, s ez a különbség talán lényegesebb is, mint az, hogy a nyelvük kép nélküli-e vagy sem. A művészetnek a költészet tűzén edzett heideggeri eszménye talán túl közeli hegyen lakik a filozófiához ahhoz, hogy a szabadság hiányától sújtott létezészt érdemesnek tartsa a tanúsításra.

³¹ *Magyarázatok Hölderlin költészetéhez.* 39.o.

³² Vö. *Beiträge zur Philosophie.* (GA 65) Klostermann. 1989. 283.o.

³³ I.m. 284.o.

A tanúsítás újbóli megjelenése voltaképp az 1943/35-ös szemeszterben tartott *Hölderlins Hymnen „Germanien” und „Der Rhein”* egyetemi előadássorozathoz köthető, a főntebb emlegetett 1936-os római konferencia-szöveg jelentős részben ezen alapul. Az egyszerűség kedvéért ez utóbbi textust követjük néhány gondolat erejéig. A szóban forgó előadás öt vezérgondolat segítségével vázolja fel a Hölderlin által a költészet lényegéről mondottakat. Ez az öt irányadó „szó” (Wort) nem öt különböző ismervét sorolja föl a költészetnek, hanem egyetlen gondolatmenet öt stációját mutatja be. Ezek közül – egy Hölderlin-töredék interpretációjából kibontva – a második pont foglalkozik a tanúsítás kérdésével. Heidegger azzal a *Lét és idő*ből ismerős tézissel kezdi a tanúsítás elemzését, hogy „Az ember éppen saját jelenvaló-létének tanúsításában az, aki”. Az újdonság abban a kérdésben rejlik, hogy mit is tanúsít az ember. Hölderlin nyomán Heidegger válasza: az embernek a földhöz való odatartozása (Zugehörigkeit), s ez az odatartozás a világ megöröklésének és újra elsajátításának, alkotásnak és pusztításnak a vitájában zajlik. „Az egészében vett létezőbe való beletartozás tanú-lété” tehát „mint történelem történik”.³⁴ A történelem lehetőségfeltétele azonban a nyelv léte, hiszen a nyelv feladata abban áll, „hogy a létezőt mint olyant a műben megnyilvánítsa és megőrizze (verwahren)”.³⁵ Minthogy az istenek és emberek világteremtő beszélgetése (Gespräch) az ekstázisaira szakadt időnek van alávetve, felmerül a kérdés: „Ki ragad meg a rohanó, szakadó időben valami maradót és állítja meg a szóban?”³⁶ Témánk szempontjából nem is a kézenfekvő válasz (a költő) a lényeges, mint inkább annak nyilvánvalóvá tétele, hogy ez a kérdés a tanúsításra vonatkozik. Hogyan lehet a tovarohanó, szakadó időt egybefogni a szó tanúságtételében? A válasz Hölderlin *Andenken* című versének zárlatából bomlik ki: „De ami marad, a költők alapítják”, amit Heidegger így kommentál: „De hát lehet-e alapítani azt, ami marad? Ez nem már mindig meglévő? Nem! Éppen a maradót kell fel- és megállítani a szétszaggató sodrással szemben; az egyszerűt kell kiküzdeni a zűrzavarból, a mértéket állítani a mértéktelen elé”.³⁷ Ezek szerint ami megmarad, az nem olyan, mint valami természeti, fizikai folyamat végeredménye, például a bomlás esetében a csontok megmaradása, s nem is üledék vagy zacc, egyfajta remanens szubsztrátum, hanem annak köszönheti a létét, hogy a tanúság *megtétele* mint alapítás megtörténik.³⁸ A tanúságtétel nem egyszerűen beszámoló a látott dolgokról, hanem a

³⁴ M. Heidegger: Hölderlin és a költészet lényege. I.m. 39.o.

³⁵ Uo.

³⁶ I.m. 43.o.

³⁷ Uo.

³⁸ Joggal mondhatná valaki, hogy itt Heidegger világosan és egyértelműen alapításról és nem tanúsításról beszél, vagyis igazolhatatlanul olvassuk rá az egyiket a másikra, egész teóriát építve erre az ingoványra. Erre így felelnénk: nem önkényesen keverjük ide a tanúsítást, mert az öt említett vezérgondolat mindvégig szorosan

mérték megtalálása, vagyis az összetartozás vitájának végigharcolása. A valamihez való odatartozás láthatatlan kapcsát nem tekinthetjük egyszer s mindenkorra érvényes, preformált állapotnak, amit csak tudomásul kell vennünk, mert ez a történeti időben új és új alapításra szorul, léte csak a tanúsításban történik meg.³⁹ Ez pedig a nyelven, a költői nyelven keresztül születik meg: „Az ember a nyelv révén a lét tanúja”.⁴⁰

A tanúsításról korábban azt hallottuk, hogy az ember földhöz való odatartozását demonstrálja, s ezt most összefüggésbe hozhatjuk a költői nyelvvel, amennyiben a műben a feltárt világ földbe való visszazárulása játszódik le. *A műalkotás eredetében* arról olvashatunk, hogy a világ feltárása mindig összekapcsolódik a földdel folytatott vitával, s itt a föld princípiumának jelentése nem egyéb, mint a vita alakba való rögzítése. A föld a világot magában elrejtő művet reprezentálja, vagyis az igazság alakba *rögzítését*.⁴¹ A föld elzárkózó, elrejtő jellege elsődlegesen arra utal, hogy ebben az igazság megőrzése, biztonságba helyezése történik, vagyis a tanúsítás megtestesül a létezőben, alakot ölt és így tanúbizonysággá (Zeugnis) válik. A tanúsítás földhöz való odatartozása⁴² többek közt műjellegéből fakad, s éppen ebben lehet tetten érni a tanúsítás *Lét és idő*beli karakterétől való eltérést.

Az oda- vagy összetartozás mozzanata meghatározó a tanúsítás szempontjából, mely egy pár évvel később született másik Hölderlin-tanulmányban (*Mint ha ünnepnappal...*) vissza is tér, de nem az embernek a földhöz való odatartozása, hanem az isten és az ember összetartozásának (Zusammengehören) formájában. Heidegger itt a költői szó születése és a szent megnyílása közötti összefüggés kapcsán mondja a következőket: „Az így eredő szó-mű

egymásba fonódik, s ugyanezzel a jelenséggel találkozhatunk a nietzschei metafizikáról szóló egyik tanulmányában, ahol e metafizika öt alapszavának összefüggését így írja le Heidegger: „Ezen alapszavak mindegyike egyúttal megnevezi azt is, amit a többi mond. Az egyes alapszavak megnevező erejét csak akkor merítjük ki, ha vele gondoljuk a többi által mondottat is”. Vö. M. Heidegger: *Nietzsche*. II. kötet. Neske. 1998. 6. kiad. 233-234.o.

³⁹ Talán ennek fényében kell érteni a Schelling-könyvben az abszolútum intellektuális szemléletének téziséhez fűzött zárójeles megjegyzést: „Csak azt szemléljük, ami vagyunk, csak az vagyunk, amihez hozzátartozunk. (Ez a hozzátartozás [Zugehörigkeit] azonban csak annyiban *van*, amennyiben tanúságot teszünk róla. Ez a tanúságtétel [Bezeugung] azonban csak mint itt-lét [Da-sein] történik”. M. Heidegger: *Schelling értekezése az emberi szabadság lényegéről*. T-Twins.1993. 122.o.

⁴⁰ M. Heidegger: *Hölderlins Hymnen „Germanien” und „Der Rhein”*. Klostermann. (GA 39) 62.o.

⁴¹ Vö. M. Heidegger: *A műalkotás eredete*. In: *Rejtektutak*. Osiris. 2006. 50.o.

⁴² Vö. M. Heidegger: *Beiträge zur Philosophie*. (GA 65) 391-392.o. Heidegger itt az igazság *Bergung*járól, megmentéséről, magába zárásáról, biztonságba helyezéséről beszél, de ez lényegében megfelel a tanúsítás megőrző funkciójának, elvégre a tanúsítás általános ismérve, hogy a tanú többek közt épp azért tanú, mert nem engedi a semmibe veszni a tanúsítottat, hanem megőrzi azt (vö. ami marad attól marad, hogy felállítatik a szóban); egy amnéziás tanú önmagában kontradikció. A megőrzésre, emlékezésre a tanúsításnak az igazság melletti másik szomszédjaként kell tekintenünk.

(Wort-Werk) engedi megjelenni az Isten és az ember összetartozását. Összetartozásuk alapjáról a dal ad tanúbizonyságot (Zeugnis) – tanúsítja (bezeugt) a szentet”.⁴³ Ebben az igazán figyelemre méltó, hogy a szent tanúsítása tulajdonképpen akkor is megtörténhet, ha nincsenek jelen az istenek. A *Hölderlin és a költészet lényegének* zárófejezetében ugyanis épp arról van szó, hogy a költészet lényege nem időtlenül érvényes fogalom, hanem történetileg változik, s hölderlini újraalapítása a szűkös idő jegyében történik meg. Ezt a szűkös időt kettős hiány jellemzi: az elmenekült istenek már-nem-je és az eljövő még-nem-je. Vagyis a költői szó az istenek hiányában, de valamiképp a szent égisze alatt alapíttatik.

Isten és ember összetartozásának a dalban történő tanúsítása eszünkbe juttathatja Homérosz⁴⁴ *Iliász*ából Helené nevezetes monológiát (VI. ének), amiben végső soron a költészet mint tanúsítás első megfogalmazását tisztelhetjük: „ránk Zeusz mérte a rossz sorsot, hogy majd a jövőben / énekeket rólunk zengjen sok megszületendő”. A dal, az ének az istenektől ránk mért sorsot tanúsítja, ennek állít a műben emléket, ezért is Mnemoszüné, az emlékezet az eposz múzsájának, Kalliopénak az anyja. Csakhogy – vethetnénk ezen analógia ellen – Homérosz művében épp a hősök viszontagságainak ábrázolásában mutatkozik meg ez a tanúsítás, míg a heideggeri felfogás szerint a tanúsítás az összetartozás alapjára vonatkozik. Nem egy világ választja el e kettőt egymástól? Dehogynem. Épp az a világ, amelyik az istenek jelen- és távolléte közötti különbséget jelenti. Az istenek távollétében zajló szűkös időnek meglehet, az a sajátossága, hogy benne magát a rejtőző összetartozást, nem pedig az istenektől elrendelt sorsot kell tanúsítani, ezért a költői megnevezés elsőbbséget élvez az epikus elbeszéléssel szemben. Heideggernél az érdeklődés homlokterében az összetartozás egésze megtörténésének kérdése áll, nem az egészet benépesítő történetek színre vitele. Heidegger szemében a nagy költészet az istenek nyomának vagy megjelenésük előterének tekintett szentet képes felidézni akkor is, ha az istenek eltávoztak a világból. Egy helyütt ezt írja: „Mi akkor is beszélgetés vagyunk, ha az istenek nem szólítanak meg bennünket, ha jelzéseik elmaradnak, vagy azért, mert elhagynak, és magunkra hagynak minket, vagy azért, mert óvnak bennünket. Az, hogy beszélgetés vagyunk, egyszersmind és éppoly eredendően azt is jelenti, hogy *hallgatás* vagyunk”.⁴⁵ Az összetartozás tanúsítására minden jel szerint ott

⁴³ *Magyarázatok Hölderlin költészetéről*. Latin Betűk. 1998. 75.o.

⁴⁴ Homéroszt és Hölderlint mint a gondolkodás első és második kezdetét megelőlegező költőt méltatja Heidegger (vö. M. Heidegger: *Über den Anfang*. Klostermann. (GA 70) 159.o.). A *Hölderlins Dichtung „Germanien” und „Der Rhein”* lapjain pedig ezt olvashatjuk: „A költő alapítja a létet. A lét ilyen alapítása ment végbe a nyugati létezés számára Homérosznál, akit Hölderlin a ’költők költőjének’ nevez.” (184.o.)

⁴⁵ *Hölderlins Hymnen ...i.m.* 70.o.

van a legnagyobb szükség, ahol az összetartozók viszonyában az elrejtőzésbe való visszahúzódás és a hallgatás kerül uralomra.

A heideggeri filozófia második korszakában a tanúsításról mindent összevéve a következőt mondhatjuk: a tanúsítás olyan processzus, amelyben valamilyen rejtett összetartozás, eredendő *egészlegesség* tapasztalata a (költői) nyelv alapító, az idő szétesését feltartóztató mértékadásában világra jön.

A tanúsítás fogalmának a 30-as években tapasztalható „felvirágzását” követően e terminus sorsvonala megszakad, a tanúsítás ismét árnyékba vonul. Sejtésünk szerint azonban ez nem azt jelenti, hogy nyomtalanul eltűnik a színről, hanem csak azt, hogy abszorbeálódik a megőrzés, megmentés, emlékezés (Verwahren, Retten, Bergen, Andenken) rokon fogalmainak bokrában. Talán a tanúsításra is igaz az, amit Heidegger a másik kezdet alaphangoltságáról mond: „Az alaphangoltság egyetlen szóban történő megnevezése egy félreértés szülötte. (...) Az, hogy a másik kezdet alaphangoltságának soknevűnek kell lennie, nem mond ellent az egyszerűségének, hanem épp gazdagságát és megütköztető voltát erősíti meg.”⁴⁶ Lehet, hogy ebben a soknevűségben pillanthatjuk meg az árnyék titkát.

„Igazság szerint az árnyék a nyilvánvaló, mégis kifürkészhetetlen tanúsítása (Bezeugung) az elrejtett fénynek.”⁴⁷

⁴⁶ M. Heidegger: *Beiträge zur Philosophie*. (GA 65) 22.o.

⁴⁷ M. Heidegger: A világkép kora. In: *Rejtekutak*. 101.o.